

DOI: <http://www.doi.org/10.36719/2663-4619/66/69-71>

**Nəzakət Əli qızı Quliyeva**  
 Beyləqan şəhər R.Abbasov adına  
 4 nömrəli tam orta məktəb  
 psixoloq  
 nezaketquliyeva6@gmail.com

## PEDAQOJİ ÜNSİYYƏT VƏ ONUN PSIXOPEDAQOJİ MƏSƏLƏLƏRİ

**Açar sözlər:** *pedaqoji proses, pedaqoji ünsiyyət, müəllim, şagird, ünsiyyətin məzmunu, ünsiyyət fəaliyyəti*

### Pedagogical communication and its psychopedagogical issues

#### Summary

Pedagogical communication is the professional communication of a teacher with students in the educational process. Such communication is aimed at creating conditions for the formation of a comprehensively developed personality, allows you to manage the socio-psychological processes in the team and create an effective psychological climate.

The content of communication is determined by the purpose set by the teacher in the learning process. Communication does not work without a common goal. The effectiveness of communication depends on its purpose, content, motives, means, and adherence to norms. Younger students do not understand the purpose of communication, they are not voters. In the upper classes, on the contrary, it is perceived and selective. Not paying enough attention to the student's personality in the learning process, preferring only teaching methods, results in major pedagogical shortcomings. Therefore, the teacher should always try to establish effective pedagogical communication when working with students.

In order to successfully communicate and interact with students, a teacher must first properly assess his or her own personality. Self-awareness and self-management should be a constant concern of every teacher.

**Key words:** *pedagogical process, pedagogical communication, teacher, student, communication content, communication activity*

Pedaqoji ünsiyyət müəllimin şagirdlərlə təlim-tərbiyə prosesində həyata keçirdiyi peşə ünsiyyətidir. Bu cür ünsiyyət hərtərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyətin formalaşması üçün şərait yaradılmasına yönəlmiş olur, kollektivdəki sosial-psixoloji prosesləri idarə etməyə və səmərəli psixoloji iqlim yaratmağa imkan verir. Düzgün qurulmayan pedaqoji ünsiyyət qorxu, inamsızlıq yaradır, diqqətin, hafizənin, iş qabiliyyətinin zəifləməsinə səbəb olur. Ona görə də hər bir müəllimin pedaqoji ünsiyyətin mahiyyəti, onun sosial-psixoloji mexanizmləri ilə dərinlən tanış olması və şagirdlərlə birgə fəaliyyəti zamanı ondan lazımi şəkildə istifadə etməsi zəruridir. "Pedaqoji ünsiyyət, ümumiyyətlə, ünsiyyətin bütün xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Ünsiyyətin əsas xüsusiyyətləri isə bunlardır: 1) adamlar arasında informasiya mübadiləsi, 2) adamlar arasında qarşılıqlı təsir prosesi, 3) adamların bir-birinin qavraması və bunun əsasında bir-birini anlaması və s." (1, 19)

Pedaqoji ünsiyyətin aşağıdakı növləri məlumdur:

- 1) Vəzifələrə görə - informasiya mübadiləsi, şəxsiyyətlərarası anlama, başqa adamın davranışını tənzimləmə.
- 2) Məzmununa görə - təşkilədi, qiymətləndirici, intizamıyaradıcı.

Müəllim elə bilik, bacarıq və vərdislərə malik olmalıdır ki, onların köməyi ilə şagirdlərə təsir göstərə bilsin, şagird kollektivindəki qarşılıqlı münasibətləri fəal şəkildə idarə edə bilsin. Bunlar isə səmərəli pedaqoji ünsiyyətin olması deməkdir. Ünsiyyət və fəaliyyət qırılmaz əlaqəlidir. Onun aşağıdakı komponentləri var:

- ✓ ünsiyyətin məqsədi
- ✓ ünsiyyətin məzmunu
- ✓ ünsiyyətin motivləri
- ✓ ünsiyyətin vasitələri
- ✓ ünsiyyətin normativləri.

Pedaqoji ünsiyyət fərdi-idraki və emosional olmaqla müxtəlif məqsədlərə xidmət edə bilər. Fərdi-idraki məqsəd dedikdə, nə isə yeni bir şeyi öyrənmək, məlumatı almaq; emosional məqsəd dedikdə, düzgün qiymətləndirmək, təəssüratı bölüşdürməyə xidmət edən məsələlər nəzərdə tutulur.

Pedaqoji ünsiyyət zamanı məqsəd sadəcə olaraq elə ünsiyyətə girmək, ünsiyyət saxlamaq da ola bilər. Ünsiyyətin məzmunu təlim prosesində müəllimin qarşıya qoyduğu məqsədlə müəyyən edilir. Ünsiyyət vahid məqsədə yönəlmədən səmərəli nəticə ver bilməz. Ünsiyyətin səmərəliliyi onun məqsədindən, məzmunundan, motivlərindən, vasitələrindən, normalara əməl edilməsindən asılıdır. Kiçikyaşlı məktəblilərdə ünsiyyətin məqsədi

dərk edilmir, o seçici olmur. Yuxarı siniflərdə bu isə əksinə, dərk edilmiş və seçici olur. Təlim prosesində şagird şəxsiyyətinə kifayət qədər diqqət yetirməmək, təkcə təlim metodlarına üstünlük vermək böyük pədaqoji qüsurlarla nəticələnir. Odur ki, müəllim şagirdlərlə işləyərkən həmişə səmərəli pədaqoji ünsiyyət yaratmağa çalışmalıdır.

Alimlər pədaqoji ünsiyyətin bu üslublarını müəyyənləşdirmişlər:

1) birgə yaradıcılıq fəaliyyətinə meyl, həvəs əsasında ünsiyyət üslubu

Bunun əsasında müəllimin şagirdlərə və işəabit müsbət münasibəti, fəaliyyətin birgə təşkili məsələlərini həll etmək cəhdi dayanır. Birgə yaradıcılıq axtarışlarına meyl, həvəs pədaqoji prosesin bütün iştirakçıları üçün daha məhsuldar ünsiyyət üslubudur. Usta müəllimin uşaqlarla ünsiyyət sistemi, əsasən, bunun əsasında qurulur. Burada heç bir “biz” və “siz” olmur, müəllimlər şagirdlərə rəhbərlik etmir, onlarla məktəb işlərinin qayğısını çəkirlər. Bu növ ünsiyyət üslubu demokratik ünsiyyət də hesab olunur. “Demokratik ünsiyyət üslubu müəllimin əqidəyə yönəldici və stimullaşdırıcı tələblərə, xeyirxah təlqinə əsaslanması şəraitində təşəkkül taparaq müəyyənləşir”. (2, 21)

2) Dostluq münasibəti əsasında ünsiyyət üslubu

Bu 1-ci ilə sıx bağlıdır. Müəllimlər şagirdə qarşı münasibətində nəzakətli, diqqətli, səbrli olmalı, səsinə çox qaldırmamalı, onları təhqir etməməli, ağzlarını əyməməli, lətifələr danışmamalı, işə maraqlıdan doğan yaradıcılıq yaratmalıdırlar, əməkdaşlıq pədaqogikasının tələblərinə əməl etməlidirlər. Bəzi müəllimlər bunu başa düşmür və dostluğu şagirdlərlə “qardaşlaşma” münasibətlərinə çevirirlər ki, bu da təlim-tərbiyə prosesinin gedişatına ciddi ziyan vurur.

3) Məsafə-ünsiyyət üslubu

Bu, avtoritar rəhbərlik üslubuna çox yaxındır. Belə müəllim “Siz bilmirsiniz, mən bilirəm”, “mən sizdən böyüyəm, qulaq asın, təcrübəm var” və s. deməklə uşaqlarla apardığı birgə yaradıcılıq işinin səviyyəsini xeyli aşağı salır. Təəssüf ki, məktəblərdə çox yayılmış bu üslub ziyanlıdır, pədaqoji işdə müvəfəqiyyətsizliyə doğru aparır. “Avtoritar ünsiyyət üslubu müəllim tərəfindən məcburi tələblərin irəli sürülməsi və şagirdi təcavüzlü təlqinə məruz qoymaq şəraitində və nəticəsində yaranır”. (3, 22)

4) Ünsiyyət-qorxutma üslubu

Bu, üslubların ən pis formasıdır. O şagirdlərə mənfi münasibəti və fəaliyyətin təşkilində avtoritarlığı birləşdirir. Ən tipik formaları bunlardır: “siz mənə tanıyırsınız, mən sizə göstərərəm”, “diqqətlə qulaq asın, yoxsa çağırıb iki yazacağam”. Bu cür üslub dərstdə əsəbilik yaradır, yaradıcılıq fəaliyyətini tormozlayır, qadağalar qoyur.

5) Ünsiyyət-oyunmaq üslubu

Bu, şagirdlərə müsbət yanaşmaq əvəzinə onlara qeyri-tələbkərlilik, etinasızlıq, laqeydlilik göstərməkdir. Müəllim yalan, ucuz nüfuz qazanmaq üçün, şagirdlərlə tez əlaqə yaratmaq, sinfin xoşuna gəlmək üçün, digər tərəfdən də professional fəaliyyət bacarıqlarının olmaması üzündən bu üslubu seçir ki, bu da çox ziyanlıdır.

Müəllimin pədaqoji taktı (“Takt” italyan sözü olub, “toxunma”, “qarşılıqlı münasibətlər” mənasını verir) insanların qarşılıqlı münasibətlərini nizama salmağa kömək edən əxlaqi kateqoriyadır, humanizm prinsipinə əsaslanır və mürəkkəb, ziddiyyətli anlarda belə, insana hörməti saxlamağa kömək edir. Taktlı olmaq – hər bir insana, xüsusilə də, inkişaf edən şəxsiyyətlə ünsiyyətdə olan müəllimə yönəlmiş əxlaqi tələbdir. Pədaqoji takt adı taktıdan ona görə fərqlənir ki, o təkcə müəllimin şəxsi keyfiyyətlərini deyil (uşaqlara hörmət, məhəbbət, nəzakətlik), həm də onun şagirdlərə düzgün münasibət seçmək bacarığını əhatə edir, yəni, bu uşaqlara təsir etməyin tərbiyəedici, ən təsirli vasitəsidir. Beləliklə, pədaqoji takt şagirdlərlə məqsədyönlü pədaqoji təsir göstərmə vasitəsi, ünsiyyətin ən səmərəli tərzini yaratmaq bacarığıdır. Pədaqoji takt şagirdlərlə ünsiyyətdə irfətçılığa yol vermir. Böyük rus pədaqoqu K.D.Uşinski müəllimin işini səciyyələndirərkən yazırdı ki, məktəbdə ciddilik, xeyirxahlıq, ədalət, qayda-qanun və ən əsası ağıllı iş hökmran olmalıdır. Pədaqoji takt müəllimin davranışının sabitliyində (səbirlilik, təmkinlilik, dözümlülük) özünü göstərir. Müəllim şagirdə nikbin yanaşmalı, ona inanmalı, səhv etməkdən qorxmamalıdır. Şagirdlərin imkanlarını pessimistcəsində qiymətləndirən və bunu addımbaşı hər yerdə qeyd edən müəllim taksız hərəkət edir.

Müəllimin inamı şagirdlərin inkişafına bir növ stimol olmalıdır. Bundan ötrü şagirdin ilk müvəfəqqiyyətlərini düşünülmüş şəkildə artırmaq tərifləmək lazımdır ki, uşaq öz cəhdlərindən, müvəfəqqiyyətlərindən sevinc duya bilsin. Lakin bu inam səbirli olmalı, konkret işlərlə möhkəmləndirilməli, müəllimin şagirdə qarşı ayıqlığı və nəzakəti ilə əlaqələndirilməlidir. Şübhəyə yol vermək olmaz. Müəllimin ünsiyyət mədəniyyəti, taktı qarşılıqlı təsirin müxtəlif formalarında – dərstdə, sinifdənəxaric tədbirlərdə, istirahət vaxtlarında üzə çıxır. Pədaqoji takt bir tərəfdən də müəllimin davranışının çevikliyini – taktikanı nəzərdə tutur. Çünki, müəllim uşaqlar qarşısında müxtəlif rollarda çıxış edir ki, bu da müxtəlif hallarda takt nümayiş etdirməyi tələb edir. Sinif məşğələyə hazır olmadığı zaman dərstdə dəqiqlik, ciddilik, rəsmilik lazımdır. Sinifdənəxaric işdə isə fərdi söhbətlər, gəzintilər, ekskursiyalar zamanı çox vacib olan sərbəstlik, səmimiyyət, yaxınlıq, oyun zamanı dostcasına ünsiyyət, asudə vaxt zamanı isə etibar lazım gəlir. Beləliklə, göründüyü kimi, rollu mövqelər biz müəllimləri şagirdlərlə əməkdaşlıq etməyə, onlarla ünsiyyətdə pədaqoji taktı əməl etməyə, ünsiyyət texnikasına yiyələnməyə çağırır. Taktlı

müəllimin əsas xarakterik cəhətləri həssaslıq, diqqətlilik, düşüncəlilik, nəzakətlilik, hazırcavablıq, yumor hissində malik olmasıdır. Uşaqlar belə müəllimi sevir, həmişə ona müraciət edir, onu özü üçün ideala çevirir və həmişə ona oxşamağa çalışır, ondan nümunə götürür, onun ən gözəl keyfiyyətlərini, dediyi sözləri, etdiyi hərəkətləri bütün ömürləri boyu ən xoş xatirə kimi xatırlayırlar. “Pedaqoji takt ustalılıqla bir yerdə tərbiyə olunur, əldə edilir. O, müəllimin mənəvi zənginliyini, xüsusi biliklərin əldə edilməsi və uşaqlarla ünsiyyət bacarıqlarının formalaşdırılması üçün öz üzərində gərgin işləməsinin nəticəsidir”. (4, 13)

Şagirdlərlə qarşılıqlı təsir üsulları bunlardır:

1) uşaqları sevmək, onlara öz məhəbbətini göstərmək; 2) uşaqları müşahidə etmək, davranışlarının mənəvi əsaslarını görə bilmək; 3) şəraitdə düzgün istiqamət götürmək; 4) təsir göstərməyin məqsədəuyğun yolunu seçmək; 5) uşaqlarla söhbət etmək

Düzgün ünsiyyət stilinin formalaşmasında səbr, ədalət, təmkin, özgələrinin təcrübəsinə yaradıcı münasibət, pedaqoji texnikanın inkişafı, yumor hissi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu zaman müəllim öz şagirdlərinə bir insan kimi hörmət etməli və şəxsi ləyaqətini qorumaq lazımdır. Yadda saxlamaq lazımdır ki, müəllimlə şagirdin mövqelərinin uyğunsuzluğu pedaqoji fəaliyyətdə mütəmadi hadisədir. Ona görə də müəllimə, xüsusilə də gənc müəllimə mürəkkəb ziddiyyətli şəraitlərdə ona kömək ola biləcək artıq sınılanmış davranış qaydalarını nəzərə almaq vacibdir.

Gənc, işə yeni başlayan müəllimlərə bu məsləhətləri verməyi lazım bilirik:

1. Şagirdlərlə ünsiyyətdə müəllim ümumdövlət, cəmiyyət tələbləri mövqeyində çıxış etməlidir.

2. Müəllim ünsiyyətdə pedaqoji mövqeyi açıq nümayiş etdirilməli, bunu öz şəxsi inamlarının nəticəsi kimi etməli, səmimi olmalıdır. Çünki, səmimilik müəllimin şagirdlərlə möhkəm əlaqələrinin əsasıdır.

3. Şagirdlərlə ünsiyyətin, qarşılıqlı təsirlərin müvəffəqiyyətli alınması üçün müəllim ilk növbədə öz şəxsiyyətini düzgün qiymətləndirməlidir. Özünü dərk etmək, özünü idarə etməyi bacarmaq hər bir müəllimin mütəmadi qayğısı olmalıdır. Öz emosional vəziyyətini idarə etməyi bacarmaq xüsusi diqqət tələb edir. Qıcıqlandırıcı ton, mənfi emosiyaların üstünlüyü, qışqırıqlar tərbiyə prosesinə ciddi ziyan vurur. Həmişə özünə hesabat vermək lazımdır ki, konflikt vəziyyətinə müəllim tərəfindən nə gətirilmişdir.

4. Pedaqoji cəhətdən məqsədəuyğun münasibətlər müəllimlə şagirdin qarşılıqlı hörmətləri, şagirdin ləyaqətinin, müəllimin şəxsi ləyaqətinin təsdiqi üzərində qurulmasıdır. Hər şagirdin şəxsiyyətinə hörmət etmək, hər birini başa düşmək, onun yaşadığının nəzərində özünü təsdiqləmək üçün şərait yaratmaq, şəxsiyyətin müsbət keyfiyyətlərinin inkişafını müdafiə etmək lazımdır.

5. Müəllimin ünsiyyət ustalığının vacib göstəricilərindən biri də dərstdə və ondan kənarda öz nitq fəaliyyətini azaltmaqla şagirdlərin nitq fəaliyyətini artırmaqdır.

6. Şagirdin ən cüzi müvəffəqiyyəti belə, müəllim tərəfindən hökmən təriflənməlidir. Tərifləmə kollektiv içərisində, danışmaq isə, yaxşı olar ki, təklikdə aparılsın. Bu zaman müəllimin nitqi solğun deyil, zəngin olmalıdır, jestlərdən, mimikadan, baxışlardan kömək üçün istifadə edilməlidir.

7. Müəllim şagirdin taleyi üçün həmişə narahat olmalı, bu işdə valideynlərlə birgə hərəkət etməli, onların fikirlərinə hörmətlə yanaşmalı, əməkdaşlıq etməlidir. Ailəyə daha çox sevinc gətirməli, onun köməkçisi olmalı, valideynə uşağından şikayət etməklə ona uşaqla ünsiyyətdə öz gücsüzlüyünü göstərməməlidir.

8. Müəllim şagirdlərlə apardığı söhbətin dəqiq məqsədini bilməlidir. Söhbətin məzmunu hər iki tərəf üçün maraqlı olmalı, bunun qayğısını isə müəllim özü çəkməlidir.

Dərs prosesində və sinifdən xaric tədbirlərdə situasiyalar olduğu kimi heç vaxt təkrar olunmadığı üçün istənilən problemin həlli üçün hazır resept vermək olmaz. Müəyyən davranış üslubuna göstərişlər hazırlamaq olar, real şərait yarandıqda isə bunun düzgünlüyünü yoxlamaq üçün düzəlişlər vermək olar.

### References

1. Hamzayev M. A. Pedagogical psychology. Educational resource. Baku, 1991
2. Guliyev E. M. Fundamentals of pedagogical psychology. Baku, 2014
3. Mammadov A. U. Psychological bases of training. Baku, 1993
4. Amrahli L. Sh. Basics of psychological services. Baku, 2008

**Rəyçi: dos. S.S.Mirzəyeva**

Göndərilib: 16.05.2021

Qəbul edilib: 21.05.2021